

MAREK WYSOCKI

Politechnika Gdańska

TWORZENIE MIASTA PRZYJAZNEGO WSZYSTKIM

Abstract: Creating a Friendly City for All. Creating a friendly city for all is everything that is probably the goal of all city leaders. Is not it that everyone would like to live in such a city, where the needs of all its inhabitants are being realized? However, this task is quite difficult, because it requires reconcile many aspects: spatial, environmental, economic conditions with the needs and expectations of the inhabitants. This includes overall sustainable design. At present environmental issues related to broadly understood ecology come to the issue of adjusting the city space to the changing needs of the inhabitants, including those resulting from the limitations of mobility and perception. This is closely related to the concept of universal design. In order to make the city all-friendly, spatial changes should take into account the needs of these groups of people who are particularly vulnerable to exclusion from the local community. These include older people and people with disabilities whose barriers to space are an obstacle to the independent functioning of integration with other members of the community. In Poland, the city that stands out in terms of space availability is Gdynia, which in 2016 was named the Leader of Accessibility. The title is a distinction for the city authorities for taking action in improving the functioning of people with disabilities. The Gdynia authorities started these activities as early as the 90s of the last century. The process of creating a friendly city is a long-term process, and if it focuses only on the problem of accessibility to the needs of people with limited mobility, it can be seen that it takes place on several levels: social, legal and spatial. These three aspects are constantly evolving in the activities of the local government in Gdynia. The article presents these three interrelated spheres of action, focusing on understandable causes of action in improving public space. The co-operation with the Gdańsk University of Technology played an important role in this, where bold ideas of scientists could find acceptance and application in real urban activities. The Gdynia example is a road map of the activities that cities should take to create a city that is friendly to everyone. The article also discusses the actions that need to be taken in the area of national law, so that the implementation of the idea of a city that is friendly to everyone is possible.

Keywords: Accessibility, city development strategy, friendly space, universal design.

Wstęp

Działania projektowe urbanistów i architektów powinny iść w kierunku tworzenia pełnej dostępności przestrzeni publicznej, która spełni oczekiwania wszystkich użytkowników przestrzeni, bez względu na to czy są osobami sprawnymi czy mają ograniczenia sprawności wynikające np. z niepełnosprawności lub wieku. Dostęp do środowiska zbudowanego warunkuje prawidłowy rozwój jednostki i całych wspólnot oraz sprzyja tworzeniu zintegrowanego społeczeństwa obywatelskiego. Wypełnia również zobowiązania wynikające z Konstytucji, że *nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny* [Art. 32 pkt 2 Konstytucji RP].

Sekretarz Generalny ONZ Kofi Annan w swoim wystąpieniu z okazji uchwalenia *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*¹ stwierdził, że *dzień 13 grudnia (2006), kiedy została przyjęta Konwencja jest dniem rozpoczynającym nową erę w dziejach ludzkości, erę, w której ludzie niepełnosprawni nie będą musieli więcej znosić praktyk dyskryminacyjnych. Ta Konwencja jest wyjątkowym i wybiegającym w przyszłość dokumentem. Koncentrując się na prawach i rozwoju osób z niepełnosprawnością, mówi również o społeczeństwie jako całości i o potrzebie stworzenia wszystkim obywatelom możliwości rozwoju swoich zdolności i potencjału* [Annan 2006]².

Konwencja wieńczy długą drogę do ustanowienia równych praw w zakresie poprawy sytuacji osób z niepełnosprawnościami i również po ratyfikacji w 2012 r. przez Polskę tego dokumentu, wytycza kierunki działań polskiej administracji rządowej i samorządowej w obszarze poprawy dostępności środowiska zbudowanego.

Z punktu widzenia dostępności istotny jest art. 9 Konwencji: *Dostępność*, w którym określone zostało założenie, że *Aby umożliwić osobom niepełnosprawnym samodzielne funkcjonowanie i pełny udział we wszystkich sferach życia Państwa, Strony podejmą odpowiednie środki w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, dostępu do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, a także do innych urządzeń i usług, powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich. Środki te, obejmujące rozpoznanie i eliminację przeszkód i barier w zakresie dostępności, stosują się między innymi do: (a) budynków, dróg, transportu oraz innych urządzeń wewnętrznych i zewnętrznych, w tym szkół, mieszkań, instytucji zapewniających opie-*

¹ W Polsce błędnie przetłumaczono tytuł Konwencji: Convention on the Rights of Persons with Disabilities (Rezolucja ONZ 61/106), gdzie słowa persons with disabilities przetłumaczono jako osoby niepełnosprawne, a nie jako „osoby z niepełnosprawnością”. Obecnie organizacje pozarządowe używają określenia osoby z niepełnosprawnością.

² [<http://www.un.org/News/Press/docs//2006/sgsm10797.doc.htm>, dostęp: 17.07.2009].

kę medyczną i miejsc pracy, (b) informacji, komunikacji i innych usług, w tym usług elektronicznych i służb ratowniczych [Konwencja 2012, art. 9, ust. 1].

Na uwagę zasługuje również inny artykuł Konwencji mówiący o prawie do samodzielności i integracji społecznej, który w sposób istotny wskazuje na prawo osób z niepełnosprawnością do życia w lokalnej społeczności oraz możliwości dokonywania wyborów na równi z innymi użytkownikami przestrzeni publicznej. Z tego artykułu wynika, że Państwo jest zobligowane do zagwarantowania tym osobom takich warunków funkcjonowania, które zapobiegać będą izolacji i segregacji tych osób [Konwencja 2012, art. 19].

Przestrzeń publiczna spełniająca wymagania mieszkańców, dostosowana do ich potrzeb, w tym wynikających z ograniczeń fizycznych i sensorycznych, tworzy obraz miasta przyjaznego wszystkim. Metodą realizacji tej idei jest oparcie procesu projektowego na zasadach *universal design*, które wpisują się w procesy projektowania zrównoważonego (rozd. 2). W opracowaniu przybliżona została geneza projektowania uniwersalnego (rozd. 1) i przedstawiony został tworzony na jego bazie model miasta przyjaznego wszystkim (rozd. 3). Model tworzenia przestrzeni przyjaznej wszystkim wypracowany został przez Centrum Projektowania Uniwersalnego i jest wynikiem wieloletnich badań i działań edukacyjnych prowadzonych na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej oraz współpracy z Miastem Gdynia. Model, którego punktem odniesienia jest wdrażanie w samorządzie lokalnym Standardów Dostępności, jako innowacyjnym podejściu do projektowania przestrzeni publicznych opartych na zasadach projektowania uniwersalnego.

1. Projektowanie uniwersalne, czyli idea powszechnej dostępności

Dostępność jest silnie związana z pojęciem *projektowania uniwersalnego*, co formułuje się czasami jako „bezpośredni dostęp dla wszystkich”. Projektowanie uniwersalne (ang. *universal design*) to termin pochodzący z USA. Według Christophersena idea projektowania uniwersalnego miała narodzić się w 1977 r., kiedy to amerykański architekt M. Bodnar po raz pierwszy zauważył, że *możliwości funkcjonowania osób niepełnosprawnych widocznie wzrastają z chwilą wyeliminowania barier fizycznych w ich otoczeniu* [Christophersen 2002, za: Grabowska-Patecka 2004: 84].

Zgodnie z definicją zaproponowaną przez R. Mace³ obejmuje to projektowanie obiektów i przedmiotów, które uwzględniają potrzeby wszystkich użytkowników, w tym także osób z niepełnosprawnością. Z obiektów i przestrzeni publicznych, jak również określonych produktów, powinny móc korzystać wszystkie osoby, bez względu na ich ograniczenia w mobilności i percepcji swoich zmysłów. Są to założenia

³ *Projektowanie uniwersalne jest to projektowanie produktów i środowiska, które mogą być użytkowane przez wszystkich ludzi, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania* (R. Mace) [http://www.design.ncsu.edu/cud/about_ud/about_ud.htm, dostęp: 17.07.2009].

powszechnej dostępności, która warunkuje pełnię praw obywatelskich, w tym tych osób, które ze względu na bariery w dostępie do obiektów, przestrzeni i produktów, są narażone na wykluczenie społeczne. Do tej grupy przede wszystkim należą osoby z niepełnosprawnością, ale także seniorzy, opiekunowie małych dzieci i same dzieci, osoby otyłe czy niskiego wzrostu lub bardzo wysokie, a także wszyscy którzy podróżują np. z ciężkim bagażem. Uzupełnieniem powszechnej dostępności jest zapewnienie dostępu pośredniego przez zapewnienie rozwiązań technicznych wspomagających osoby niepełnosprawne, czyli tworzenie tzw. rozwiązań adaptacyjnych. Ze względu na społeczne konsekwencje oraz lepsze wykorzystanie potencjału osób z niepełnosprawnością należy skupić się przede wszystkim na rozwiązaniach pełnej dostępności, czyli wprowadzeniu rozwiązań opartych na zasadach projektowania uniwersalnego.

Definicja *projektowania uniwersalnego* autorstwa R. Mace została podparta siedmioma zasadami projektowania uniwersalnego⁴ określonymi przez The Center of Universal Design Uniwersytetu Północnej Karoliny (USA):

1. Użyteczność dla osób o różnej sprawności (ang. *Equitable Use*),
2. Elastyczność w użytkowaniu (ang. *Flexibility in Use*),
3. Proste i intuicyjne użytkowanie (ang. *Simple and Intuitive Use*),
4. Czytelna informacja (ang. *Perceptible Information*),
5. Tolerancja na błędy (ang. *Tolerance for Error*),
6. Wygodne użytkowanie bez wysiłku (ang. *Low Physical Effort*),
7. Wielkość i przestrzeń odpowiednie dla dostępu i użytkowania (ang. *Size and Space for Approach and User*).

W literaturze przedmiotu można spotkać 8 zasadę projektowania uniwersalnego autorstwa Kaletscha *Percepcja równości* (ang. *Perception of Equality*) [Kaletsch 2009: 71].

Definicja projektowania uniwersalnego w polskim obiegu prawnym pojawia się po raz pierwszy w Konwencji ONZ. Definicja w niej zamieszczona odbiega w nieznacznym stopniu od tej propagowanej przez Universal Design Center, a brzmi następująco: *Projektowanie uniwersalne odnosi się do takich rozwiązań, które są użyteczne dla wszystkich ludzi, w jak największym zakresie, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznych zmian. Termin ten odnosi się do produktów, środowisk, programów i usług, i nie wyklucza urządzeń pomocniczych dla poszczególnych grup osób niepełnosprawnych* [Konwencja 2012, art. 2].

W porównaniu z definicją R. Mace rozszerza ona zakres stosowania projektowania uniwersalnego o programy i usługi, wskazując na horyzontalny charakter projektowania uniwersalnego, które obejmuje szeroko obszary działalności człowieka, w tym działalność w przestrzeni wirtualnej. Jednocześnie nie wyklucza możliwości stosowa-

⁴ Jako twórców siedmiu zasad projektowania uniwersalnego przyjmuje się: Bettye Rosse Connell, Mike Jones, Ron Mace, Jim Mueller, Abir Mullick, Elaine Ostroff, Jon Sanford, Ed Steinfeld, Molly Story i Gregg Vanderheiden: *The Principles of Universal Design* [online]. NC State University, 1997, [http://www.design.ncsu.edu/cud/pubs_p/docs/poster.pdf, (dostęp online: 30.05.2009)].

nia specjalnych udogodnień odpowiadających specyficznym potrzebom poszczególnych osób z niepełnosprawnościami.

Wprowadzenie oficjalnej definicji pozwala na umieszczenie idei projektowania uniwersalnego również w innych aktach prawnych. Zapisy o konieczności stosowania projektowania uniwersalnego znalazły się w *Ustawie o rewitalizacji* (2015, art. 3 ust.2 pkt 3) i w projekcie *Ustawy Kodeks urbanistyczno-budowlany* (w skrócie KUB). Kodeks Urbanistyczno-Budowlany ma zmienić zdaniem wielu specjalistów nieadekwatne do obecnych potrzeb społecznych i gospodarczych ustawy: *Prawo budowlane* [1994] i *Ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* [2003]. Dokumenty te wskazują podstawowe zasady kształtowania środowiska fizycznego, które powinno uwzględniać m.in. *wymagania ochrony zdrowia oraz bezpieczeństwa ludzi i mienia, a także potrzeby osób niepełnosprawnych* (art. 1 pkt. 2 ust. 5 *Ustawy o planowaniu przestrzennym ...*), a w odniesieniu do budynków powinny uwzględnić *niezbędne warunki do korzystania z obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego przez osoby niepełnosprawne, w szczególności poruszające się na wózkach inwalidzkich* (art. 5 pkt 1. ust. 4 *Ustawy Prawo budowlane*). W tych dokumentach brakuje jednak jasno określonej zasady, że dostępność powinna być powszechna i realizowana w sposób równoprawny.

Zgłoszony w projekcie *Ustawy KUB* zapis art. 16 nie wskazuje na konwencyjny⁵ charakter wprowadzania dostępności środowiska zbudowanego. Zaproponowane przez Ministerstwo Infrastruktury i Budownictwa w tym art. określenie *możliwie szeroki dostęp* jest mało precyzyjne i jak to się obecnie dzieje – może prowadzić do tego, że dostępność nadal realizowana będzie w sposób odbiegający od zapisów Konwencji (patrz art. 9: Dostępność). Spotyka się to ze zdecydowanym sprzeciwem wielu osób z niepełnosprawnością i organizacji pozarządowych działających na ich rzecz. Centrum Projektowania Uniwersalnego⁶ w ramach konsultacji społecznych⁷ zaproponowało zmianę zapisu i zastąpienie określenia *możliwie szeroki dostęp* na *równoprawny dostęp*. Dlatego też, Centrum Projektowania Uniwersalnego przedstawiło nieco inne brzmienie tego artykułu, mając na uwadze pełną dostępność i zgodność z wytycznymi zawartymi w Konwencji:

*Projektowanie przestrzeni oraz inwestycji następuje w sposób zapewniający **równoprawny dostęp** do nich osób o ograniczonej sprawności, w tym osób starszych, zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego.*

Zmiana zapisów w art. 16 projektu KUB ma na celu wskazanie zasadniczego charakteru, jakim powinny cechować się nowe inwestycje i projekty w środowisku

⁵ Zgodny z założeniami Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (2012).

⁶ Centrum Projektowania Uniwersalnego utworzone zostało na Politechnice Gdańskiej w 2014 r. i jest pierwszą w Polsce jednostką badawczo-wdrożeniową, która działa na rzecz równoprawnego dostępu osób z ograniczeniami mobilności i percepcji. Autor jest dyrektorem Centrum od 1.01.2015 r.

⁷ Konsultacje społeczne KUB odbyły się w listopadzie 2016 r.

zbudowanym. Środowisko zbudowane powinno spełniać wymagania dostępności dla wszystkich użytkowników, bez względu na ich ograniczenia mobilności i percepcji. Jest to kluczowa kwestia związana z poszanowaniem podstawowych praw i wolności obywatelskich, w tym przeciwdziałaniu dyskryminacji czy stygmatyzacji osób z niepełnosprawnościami, do czego również odnosi się wspomniany wcześniej art.19 Konstytucji RP.

W tym miejscu warto wspomnieć Kaletscha, jako autora ósmej zasady projektowania uniwersalnego tzw. Percepcji równości. Zasada ta definiuje się w sposób następujący: *Projekt winien minimalizować możliwość postrzegania indywidualnego jako dyskryminujące* [Kaletsch 2009: 71]. Percepcja równości odnosi się do indywidualnej oceny poszczególnych rozwiązań w sytuacjach, które wpływają na postrzeganie siebie, jak i postrzeganie przez innych różnic fizycznych czy swojej niepełnosprawności, jako cech dyskryminujących lub niewspółmiernie wyróżniających. Z tego też powodu powinno się wprowadzać takie rozwiązania, które podniosą funkcjonalność przestrzeni nie tylko na poziomie potrzeb fizycznych, ale również psychologicznych i emocjonalnych [Wysocki 2010: 21].

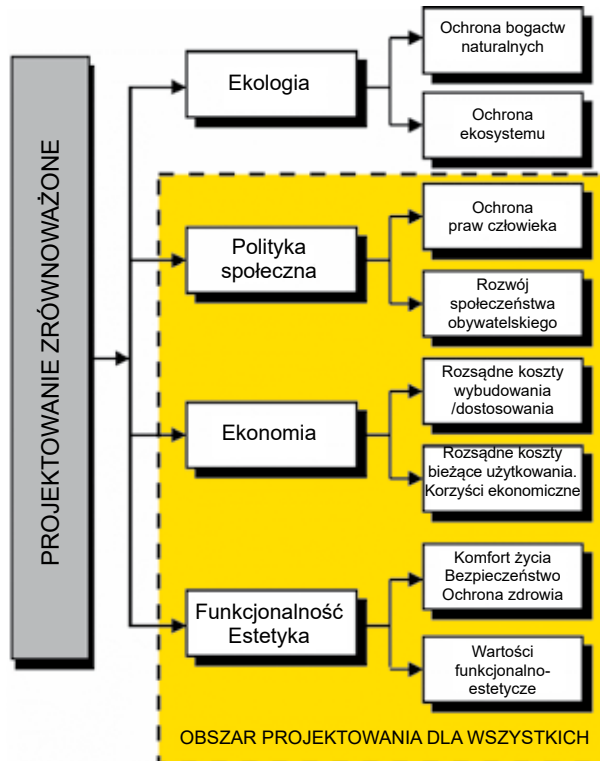
Obecne zainteresowanie projektowaniem nastawionym na zmieniające się potrzeby ludzi wynika również z tendencji demograficznych, które wskazują, że społeczeństwa będą się w znacznym stopniu starzeć. Średnia wieku i odsetek osób starszych w populacji z każdą dekadą wzrasta. Obecnie średnia długość życia w momencie narodzin wzrosła do 66 lat, jest to wzrost o 20 lat w porównaniu z 1950 r. i zwiększy się o kolejne 10 lat do 2050 r. Sama liczba osób powyżej 60 r. życia wzrośnie na świecie z ok. 600 mln w 2000 r. do prawie 2 mld w 2050 r., a odsetek starszych osób wzrośnie z 10% w 1998 r. do 15% w 2025 r. [Międzynarodowy Plan Działania... 2002⁸].

2. Projektowanie uniwersalne jako element rozwoju zrównoważonego

Celem projektowania uniwersalnego jest uproszczenie życia wszystkim, uwzględniając w tym osoby starsze i osoby z niepełnosprawnością, bez względu na ich potrzeby w zakresie mobilności lub percepcji. Projektowanie uniwersalne wpływa na podniesienie jakości życia przez stosowanie innowacyjnych rozwiązań bazujących na jego zasadach projektowych. Projektowanie uniwersalne nie obejmuje jedynie środowiska zbudowanego i związanych z tym rozwiązań architektonicznych i budowlanych, to również działania w zakresie urbanistyki i planowania przestrzennego, wzornictwa, projektowania środków transportu czy technologii informacyjno-komunikacyjnych (tzw. TIK). Działania te przenoszą się bezpośrednio na użytkowanie przestrzeni i produktów przez jak największą liczbę osób. Jednocześnie ten cel należy osiągnąć

⁸ [www.mpips.gov.pl/.../1.%20Report_of_the_second_World__pl.doc].

przy niewielkich lub bez żadnych dodatkowych kosztów. Takie rozumowanie stawia *projektowanie dla wszystkich* jako jeden z elementów rozwoju zrównoważonego⁹. Tę tezę autor postawił już 2010 r. w swojej publikacji *Projektowanie otoczenia dla osób niewidomych. Pozawzrokowa percepcja przestrzeni* [Wysocki 2010: 22-23]. Projektowanie uniwersalne, a inaczej mówiąc projektowanie dla wszystkich¹⁰ jest elementem projektowania zrównoważonego (patrz ryc. 1), czy rozwoju zrównoważonego z odniesieniem do art. 5 Konstytucji RP [1997, art. 5].

Ryc. 1. Projektowanie dla wszystkich jako element projektowania zrównoważonego

Źródło: [Wysocki 2010: 23].

⁹ Definicja *zrównoważonego rozwoju* została przedstawiona przez Światową Komisję do Spraw Środowiska i Rozwoju ONZ w raporcie zatytułowanym *Nasza wspólna przyszłość: rozwój zrównoważony to rozwój zdolny do zaspokojenia potrzeb współczesnych w sposób nie naruszający możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń* [Our Common Future 1987, s. 8].

¹⁰ Autor przez wiele lat używał określenia *projektowanie dla wszystkich* (ang. *Design for All*), które wydaje się określeniem bardziej adekwatnym do idei powszechnej dostępności, jednak po ratyfikacji Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnością skupia się na promocji definicji projektowania uniwersalnego zamieszczonej w tym dokumencie.

Jednoznacznie można stwierdzić, że obecne działania dostosowujące przestrzeń miejską będą służyć w racjonalnym wykorzystaniu kapitału ludzkiego, nie tylko przyszłych pokoleń, ale tak naprawdę obecnego pokolenia, a także nas samych, gdy tylko pojawią się ograniczenia w mobilności i percepcji wynikające ze starości czy z nabytej niepełnosprawności. Wykorzystanie potencjału coraz większej rzeszy osób wymaga jednak zmian w podejściu do projektowania przestrzeni, jak i jej wyposażenia. Należy zatem uznać, że projektowanie uniwersalne staje się ważnym elementem polityki społecznej i budowania społeczeństwa obywatelskiego, ale także ma wpływ na rozwój gospodarczy przez racjonalne wykorzystanie środków inwestycyjnych. Bank Światowy określił, że koszty poniesione na dostępność dla osób z ograniczoną sprawnością to rząd ok. 1% całości inwestycji. Należy zaznaczyć, że nie brane są pod uwagę koszty społeczne związane z ewentualnym zaniechaniem inwestycji w dostępność, co zwiększa koszty i uzależnia osoby z ograniczoną sprawnością do korzystania z instytucji pomocy społecznej. Globalnie koszty zastosowania rozwiązań opartych na zasadach projektowania uniwersalnego zawsze będą niższe niż w przypadku ich braku.

Działania administracji rządowej i samorządowej powinny zatem zmierzać do poprawy dostępności przestrzeni publicznych w taki sposób, aby zagwarantować równe prawa wszystkim mieszkańcom w dostępie do środowiska zbudowanego i realizowanych w przestrzeni usług powszechnie zapewnianych.

3. Model wdrażania idei miasta przyjaznego wszystkim na przykładzie Gdyni

Tworzenie miasta przyjaznego wszystkim to zadanie, które jest prawdopodobnie celem wszystkich władz samorządowych. Kształtowanie jakości przestrzeni publicznej tzw. ładu przestrzennego należy do ważnych zadań własnych gminy. W jego realizacji można się oprzeć na modelu rozwoju tzw. terytorium społecznie odpowiedzialnego (TSR: *Territoires Socialement Responsable*)¹¹. Model TSR jest sposobem lokalnego planowania przestrzeni, w który wchodzi elementy społeczne, ekonomiczne, kulturowe oraz ochrony środowiska. Metoda wdrażania TSR opiera się na procesie partycypacyjnego zarządzania, które ma prowadzić *do wzrostu jakości życia całości społeczeństwa na danym terytorium, poprzez zwiększoną spójność społeczną, zrównoważony rozwój, efektywność ekonomiczną i poszerzoną demokrację* [Wysocki 2015: 17 za: Wołkowiński 2008: 117].

¹¹ Wdrażaniem tego modelu zajmuje się międzynarodowa organizacja REVES, (Europejska Sieć Miast i Regionów dla Ekonomii Społecznej), która od 1996 r. pracuje nad wypracowaniem narzędzi do poprawy jakości życia mieszkańców. REVES jest organizacją lokalnych i regionalnych samorządów, które rozwijają lub chcą rozwijać polityki promujące gospodarkę społeczną i solidarnościową w celu konstruowania sprawiedliwego, inkluzyjnego, partycypacyjnego i odpowiedzialnego społeczeństwa.

Idee terytorium społecznie odpowiedzialnego opierają się na konstruowaniu procesu decyzyjnego w samorządach lokalnych, tak aby podejmowane obecnie działania były nakierowane na potrzeby mieszkańców oferując im lepszą jakość życia. Ideą przewodnią terytorium społecznie odpowiedzialnego jest podejmowanie działań w terażniejszości z myślą o przyszłości, w tym także o przyszłych potrzebach mieszkańców, oferując im lepszą jakość życia.

W kształtowaniu przestrzeni przyjaznej wszystkim ważną rolę odgrywa lokalny samorząd. Przez swoje działania i włączanie w ten proces mieszkańców może kształtować przestrzeń w sposób zintegrowany i przyjazny jego mieszkańcom. Proces tworzenia miasta przyjaznego wszystkim rozgrywa się na wielu płaszczyznach: społecznej, gospodarczej, prawnej i przestrzennej. Model budowania marki miasta przyjaznego wszystkim realizuje się przez odpowiednią politykę miasta, opartą na budowaniu świadomości społecznej o równości praw wszystkich mieszkańców w dostępie do środowiska zbudowanego i tworzenie ram prawnych w zakresie dostępności; wprowadzeniu mechanizmów realizujących założenia koncepcji projektowania uniwersalnego oraz finansowaniu realizacji dostępności. Te trzy aspekty przewijają się cały czas również w działaniach samorządowców w Gdyni i pozwoliły na stworzenie uniwersalnego modelu wdrażania dostępności (patrz ryc. 2).

Ryc. 2. Model wdrażania dostępności do realizacji w Jednostkach Samorządu Terytorialnego

Źródło: Opracowanie własne.

Gdynia jest liderem wdrażania idei miasta, w którym potrzeby mieszkańców, w tym osób z ograniczoną sprawnością, są istotnym elementem polityki społecznej. Budowanie tej polityki rozpoczęło się od powołania pełnomocnika Prezydenta ds.

Osób Niepełnosprawnych¹² i uchwalenia przez Radę Miasta w 2000 r. „Programu kompleksowych działań na rzecz osób niepełnosprawnych”¹³, a jedną z inicjatyw tego programu jest doroczny konkurs „Gdynia bez barier”. Celem tego konkursu jest wyróżnienie instytucji, organizacji i osób prywatnych – autorów i realizatorów działań pomagających przełamać stereotypy związane z postrzeganiem osób z niepełnosprawnościami, a w ostatnim okresie również wysokiej jakości usług wspomagających osoby z niepełnosprawnością. W konkursie nagradzane są inicjatywy przyczyniające się do likwidacji barier społecznych, architektonicznych i komunikacyjnych, które na co dzień utrudniają życie osobom z niepełnosprawnością.

Władze Gdyni konsekwentnie realizują program dostosowania przestrzeni miasta opierając się na doświadczeniach innych krajów i miast, przyjmując dokumenty strategiczne. Gdynia jest jednym z niewielu polskich miast, które przyjęły dokument *Agenda 22* [2002]¹⁴ wypracowany przez organizacje pozarządowe w Szwecji, a oparte na dokumencie ONZ z 1995 r. „Standardowe zasady wyrównywania szans osób niepełnosprawnych” i jedynym, który przyjął „Deklarację Barcelońską” [1995]¹⁵ – zobowiązanie władz miasta do budowania przestrzeni miejskiej wolnej od barier architektonicznych, komunikacyjnych i społecznych. Był to moment zwrotny do działań w zakresie unormowania zaleceń zmierzających do zwiększenia dostępności przestrzeni publicznych miasta. Zapoczątkowany został proces, którego efektem było przyjęcie Standardów Dostępności [2013]¹⁶. Standardy Dostępności powstały w ramach zainicjowanej przez autora współpracy Urzędu Miasta Gdyni z Wydziałem Architektury Politechniki Gdańskiej. Standardy Dostępności sygnowane logiem Centrum Projektowania Uniwersalnego są zbiorem wytycznych opartych na koncepcji projektowania uniwersalnego i kształtowania bezpiecznych przestrzeni publicznych, gdzie priorytetem jest ruch pieszey. Standardy są osią wdrażania powszechnej dostępności i realizacji zapisów Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych o równoprawnym dostępie osób z niepełnosprawnościami do środowiska zbudowanego.

Dostosowanie przestrzeni przyjaznej wszystkim, jednocześnie uwzględniającej potrzeby osób z ograniczoną sprawnością jest niewątpliwie wyzwaniem dla samorzą-

¹² Od początku powołania funkcję tę pełni B. Wachowiak-Zwara, prawnik z wykształcenia i społecznik w obszarze wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami.

¹³ *Uchwała Rady Miasta Gdyni nr XXIII/853/00 z 30.10.2000 r.* w sprawie przyjęcia „Programu kompleksowych działań na rzecz osób niepełnosprawnych”; Monitor RMG nr 42/00, poz. 354,

¹⁴ *Uchwała Rady Miasta nr XLIII/1393/02 z 28 sierpnia 2002 r.* w sprawie przyjęcia wytycznych realizacji polityki społecznej dotyczących osób niepełnosprawnych zgodnie z zasadami zawartymi w dokumencie pt. „Agenda 22”; Monitor RMG, nr 17/02, poz. 230.

¹⁵ *Uchwała Rady Miasta Gdyni nr XLII/935/10 z 28 kwietnia 2010 r.* w sprawie przyjęcia „Deklaracji Barcelońskiej”; Monitor RMG, Nr 10/10, poz. 93. Autor opracowania razem z Pełnomocnikiem Prezydenta Miasta Gdyni ds. Osób Niepełnosprawnych byli inicjatorami przyjęcia przez Miasto Gdynię stosownej uchwały.

¹⁶ *Zarządzenie Prezydenta Miasta Gdyni nr 19740/13/VI/U w sprawie wprowadzenia do stosowania Standardów Dostępności dla Miasta Gdyni.*

dów lokalnych. Chodzi nie tylko o dostępność i likwidację barier architektonicznych, ale właśnie o tworzenie miasta przyjaznego wszystkim. Autor przedstawił w publikacji *Przestrzeń publiczna przyjazna seniorom* swój pogląd na temat możliwości działań samorządu lokalnego w celu poprawy środowiska zbudowanego: *W środowisku zbudowanym krzyżują się interesy różnych podmiotów gospodarczych, zarówno publicznych, jak i prywatnych. Działalność tych ostatnich choć realizowana jest jako ogólnodostępna, to jednak często znajduje się ona poza kontrolą samorządu lokalnego. Bywa tak, że zamiast wspólnego zintegrowanego środowiska mamy do czynienia ze zbiorem interesów poszczególnych operatorów, w tym inwestorów prywatnych. Jednak to samorząd lokalny z mocy prawa jest odpowiedzialny za ład przestrzenny i jako delegat interesów wszystkich mieszkańców, powinien zadbać o jakość przestrzeni i uwzględnić interes publiczny, jakim jest m.in. powszechna dostępność* [Wysocki 2015: 10]. Pisząc ten tekst autor pełnił już funkcję Eksperta ds. Dostępności Miasta Gdyni i pozyskane na tym stanowisku doświadczenie pozwoliło mu na wypracowanie modelu tworzenia miasta przyjaznego wszystkim.

Aby idee miasta przyjaznego wszystkim mogły być skutecznie wdrażane, potrzebna jest szeroka edukacja podnosząca świadomość problematyki niepełnosprawności, zarówno wśród decydentów zajmujących się środowiskiem zbudowanym, jak i wśród ogółu społeczeństwa – użytkowników przestrzeni, a także projektantów odpowiedzialnych za realizację rozwiązań w środowisku zbudowanym. W przeciwnym razie powstawać mogą rozwiązania niepełne, niespełniające wymagania wszystkich grup użytkowników przestrzeni. Inne potrzeby mają osoby poruszające się na wózkach, inne osoby z zaburzoną percepcją wzrokową, a inne są potrzeby osób z niepełnosprawnością intelektualną. Dostępność wpływa również na funkcjonowanie opiekunów małych dzieci, kobiet w ciąży, podróżujących z ciężkim bagażem. Pogodzenie tych potrzeb nie jest łatwym zadaniem i wymaga często precyzyjnych interwencji w przestrzeni opartych właśnie na zasadach projektowania uniwersalnego. Edukacja w zakresie projektowania uniwersalnego jest kluczem do wprowadzenia pełnej dostępności. Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej od 2004 r. realizuje autorski¹⁷ projekt „Miasta bez Barrier – pokonać schody i obojętność”. Po raz pierwszy warsztaty edukacyjne pod tym tytułem zorganizowane zostały w Gdyni, by w kolejnych latach zrealizować je jeszcze w 11 innych miejscowościach województwa pomorskiego¹⁸. Podczas jednodniowych warsztatów studenci architektury poruszają się w przestrzeni miasta na wózkach inwalidzkich i z pomocą białej laski oraz w specjalnych goglach imitujących wady wzroku. Następnie zauważone utrudnienia i bariery przedstawiane są na spotkaniu z mieszkańcami i urzędnikami odpowiedzialnymi za realizację in-

¹⁷ Pomysłodawcą tego projektu i realizatorem od 2004 r. jest autor prezentowanego opracowania.

¹⁸ Od 2004 r. warsztaty odbyły się dwukrotnie w Gdyni (2004, 2005) i Gdańsku (2007, 2008) i raz Kwidzynie (2005). Gniewie (2006), Pelplinie (2006), Tczewie (2008), Kościerzynie (2010), Sopocie (2010), Wejherowie (2012), Rumii (2013), Redzie (2013) i Starogardzie Gdańskim (2016).

westyjii w mieście. Głównym celem warsztatów oprócz uświadomienia przyszłym adeptom architektury potrzeb osób z różnymi niepełnosprawnościami, było przede wszystkim zainteresowanie władz miasta koniecznością zmian przestrzeni dla poprawy funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami w lokalnej społeczności. Po zakończonych warsztatach uwagi studentów prezentowane są na wystawie w formie indywidualnych opinii opatrzonych zdjęciami umieszczonych na posterach (patrz ryc. 3), zarówno na uczelni, jak i w mieście realizacji warsztatów.

Celowe wydaje się wprowadzenie do programów edukacji architektów i urbanistów treści programowych pozwalających na pozyskanie praktycznych umiejętności stosowania zasad projektowania uniwersalnego. Na ten problem Komisja Europejska zwracała uwagę już w 2001 r. publikując Rezolucję ResAP(2001)1 dotyczącą wprowadzenia zasad projektowania uniwersalnego do programów nauczania wszystkich zawodów zajmujących się tworzeniem środowiska zbudowanego, zwaną „Rezolucją z Tomar”. W rezolucji czytamy: „*W celu podjęcia szybkiego działania na rzecz promowania spójnej polityki poprawy dostępności, koncepcja uniwersalnego projektowania powinna stanowić integralną i obowiązkową część głównego nurtu szkolenia początkowego wszystkich zawodów tworzących otoczenie budowlane, na wszystkich szczeblach i we wszystkich sektorach*” [Rezolucja ResAP (2001)1; art. 3]. Oznacza to, że programy edukacyjne powinny inspirować uczestników procesów inwestycyjnych do zmian w środowisku zbudowanym z uwzględnieniem potrzeb osób o różnej sprawności w zakresie mobilności i percepcji. Program realizowany na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej realizuje te cele, choć nadal nie znajduje się w głównym nurcie nauczania. Zajęcia są fakultatywne, wybierane przez nieliczną grupę studentów.

Ryc. 3. Postery wykonane po zakończeniu warsztatów „Miasta bez Barier”, które odbyły się w Gdyni 14 maja 2005 r.

Źródło: Archiwum WA PG.

W sytuacji, gdy brak jest ogólnopolskich wytycznych dotyczących dostępności przestrzeni dla osób z ograniczoną sprawnością, to samorząd lokalny może w stosunku do obiektów i przestrzeni, której jest właścicielem, wprowadzić obowiązek stosowania takich rozwiązań, które będą spełniały oczekiwania tych osób. Dobrą praktyką staje się więc wdrażanie standardów projektowania opartych na zasadach projektowania uniwersalnego. Miasto Gdynia stało się pierwszym w Polsce, które wdrożyło Standardy Dostępności opracowane przez Centrum Projektowania Uniwersalnego. Składają się one z 10 kart¹⁹, na których zaprezentowane zostały rozwiązania do zastosowania w przestrzeni publicznej. Powstanie Standardów Dostępności poprzedzone zostało badaniami literaturowymi, analizą stosowanych rozwiązań i konsultacjami partycypacyjnymi z grupami użytkowników reprezentującymi różne środowiska użytkowników przestrzeni publicznych (seniorów, osób z różnymi niepełnosprawnościami, opiekunów małych dzieci i rowerzystów)²⁰. Podczas konsultacji wypracowana została ostateczna wersja Standardów Dostępności, która została przyjęta do stosowania Zarządzeniem Prezydenta Miasta Gdyni [2013].

Kolejnym krokiem w kierunku budowania miasta przyjaznego wszystkim jest stworzenie mechanizmów ułatwiających wdrażanie tej idei. Istotnym elementem jest czuwanie nad realizacją zaleceń wynikających ze stosowania Standardów Dostępności. W tym celu zaleca się utworzenie instytucji lub powołanie na poziomie co najmniej powiatowym Oficera ds. Dostępności (ang. *Access Officer*)²¹. Utrudnieniem we wdrażaniu koncepcji projektowania uniwersalnego jest to, że wielu projektantów nie ma wiedzy, jak projektować przestrzeń, aby była w pełni dostępna i jednocześnie trzyma się kurczowo warunków technicznych, które odbiegają znacznie od zasad projektowania uniwersalnego oraz praw gwarantowanych przez Konstytucję RP czy Konwencję ONZ osobom z ograniczoną sprawnością.

¹⁹ Poszczególne Karty Standardów Dostępności obejmują następujące zagadnienia: 1. Wstęp do Projektowania Uniwersalnego, 2. Ciągi piesze, 3. Wyposażenie ciągów pieszych, 4. Ciągi pieszo-rowerowe, 5. Przejścia dla pieszych, 6. Przystanki komunikacji miejskiej, 7. Pokonywanie różnic wysokości w terenie, 8. Miejsca postojowe, 9. Tereny rekreacyjne, 10. Tymczasowa organizacja ruchu.

²⁰ Konsultacje prowadził autor opracowania ze wsparciem profesjonalnych facylitatorek: E. Okroy i A. Urbańczyk. W trzech warsztatach partycypacyjnych wzięli udział: K. Adamska, M. Czapp, A. Dobkowska, O. Donner, M. Grzesiak, M. Gumieniuk-Wawrzyniak, K. Karczewska, A. Kolbusz, T. Krzak, U. Kubicka-Formela, L. Kucharek, I. Malinowska-Lubińska, E. Mosica, W. Pożarowszczyk, M. Rozbicka, K. Sierpińska, R. Studziński, H. Wełnicka, J. Zabieglńska.

²¹ W Gdyni stanowisko Eksperta ds. Dostępności powierzono autorowi, który pełni tę funkcję od 15.10.2014 r. Do jego zadań należy czuwanie nad realizacją zaleceń wynikających z wprowadzenia obowiązku stosowania Standardów Dostępności. Od marca 2015 r. przy Zarządzie Dróg i Zieleni utworzono samodzielne stanowiska ds. dostępności. Do zadań tej jednostki należy ocena nowych inwestycji pod kątem spełnienia wymagań pełnej dostępności, ale także kreowanie polityki miasta w tym zakresie, szkolenie pracowników jednostek miejskich i doradzanie projektantom w obszarze stosowania zasad projektowania uniwersalnego w praktyce. To ostatnie zadanie jest o tyle trudne, że brakuje spójnych ogólnokrajowych zapisów obejmujących w pełni zagadnienia projektowania uniwersalnego.

Jedną z możliwości poprawy sytuacji jest powołanie ekspertów ds. dostępności²². Jednocześnie należy stworzyć formalny obowiązek warunkujący finansowanie inwestycji ze środków publicznych ich zgodnością z koncepcją projektowania uniwersalnego. Niestety bariera prawna w postaci braku odpowiednich zapisów wykonawczych uniemożliwia często uruchamianie tych środków. Dodatkowo widoczna jest nadmierna asekuracja urzędów, jak również samych projektantów, co wpływa, że proces dostosowywania przestrzeni publicznych jest daleki od zapotrzebowania środowiska osób z niepełnosprawnościami.

Wszystkie miasta liczą obecnie na finansowanie inwestycji ze środków unijnych w ramach programów operacyjnych. Jednym z kryteriów dostępu do tych środków jest konieczność realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Realizacja tej zasady oparta jest na spełnieniu wymogu wdrożenia we wszystkich finansowanych ze środków unijnych inwestycjach – koncepcji projektowania uniwersalnego. Jest to wyzwanie, które obecnie stoi przed wszystkimi miastami, które chcą skorzystać z finansowania programów rewitalizacji przestrzeni miejskich. Zasada zawarta jest w przygotowanym przez Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju dokumencie pt. *Wytyczne w zakresie realizacji równości szans i nie dyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnością oraz równości szans kobiet i mężczyzn w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020*²³. Wytyczne wskazują, że co do zasady, wszystkie produkty projektów realizowanych ze środków EFS, EFRR i FS²⁴ (produkty, towary, usługi, infrastruktura) są dostępne dla wszystkich osób, w tym również dostosowane do zidentyfikowanych potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Oznacza to, że muszą być zgodne z koncepcją projektowania uniwersalnego opartego na ośmiu regułach (patrz rozdz. 1). Wytyczne, które wypełniają jedną z horyzontalnych zasad realizacji polityki Unii Europejskiej, która przedstawiona jest w „Europejskiej strategii w sprawie niepełnosprawności”²⁵. Dokument ten wskazuje na duże znaczenie dostępności opartej na idei projektowania uniwersalnego w realizacji równoprawnego dostępu do środowiska zbudowanego.

²² Ten postulat skierował autor do Ministerstwa Infrastruktury i Budownictwa w ramach konsultacji społecznych nad Kodeksem Urbanistyczno-Budowlanym, które odbyły się w listopadzie 2016 r.

²³ Dokument został opracowany przez Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju we współpracy z organizacjami pozarządowymi i zespołem ekspertów związanych z Grupą ON Inclusion 14-20 w odpowiedzi na warunki Umowy Partnerskiej z Unią Europejską w zakresie finansowania programów operacyjnych w nowej perspektywie finansowej przewidzianej na lata 2014-2020.

²⁴ Poszczególne skróty oznaczają: EFS – Europejski Fundusz Społeczny, EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, FS – Fundusz Spójności.

²⁵ „Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności na lata 2010-2020: Odnowione zobowiązania do budowania Europy bez barier” (COM (2020) 636) jest kontynuacją działań zapoczątkowanych w dokumencie z 2006 r. „Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie w latach 2006-2015” (Rec (2006)5 Komitetu Ministrów Rady Europy).

Jednak wieloletnie zaniechania w realizacji pełnej dostępności wymagają wprowadzenia do przestrzeni rozwiązań przyjaznych wszystkim, których podstawą jest projektowanie uniwersalne. Najtrudniej jest z poprawą istniejącej infrastruktury, która wymaga uruchomienia znacznych środków finansowych. Kierunkiem działań samorządów lokalnych powinno być zatem tworzenie dedykowanych programów dla poprawy dostępności przestrzeni publicznych, zapewniając jednocześnie ich finansowanie. Jest to jeden z elementów wdrażania modelu miasta przyjaznego wszystkim (patrz ryc. 2). Mieszkańcy niektórych miast zauważają ten problem i sami angażują się w poprawę jakości przestrzeni publicznych przez angażowanie np. budżetów obywatelskich. Powstają projekty, które wprost odnoszą się do zmian w przestrzeni, których odbiorcami są często seniorzy i dzieci. W dużej mierze z budżetów obywatelskich korzystają właśnie te grupy społeczne. Powstają place zabaw i miejsca do ćwiczeń, miejsca odpoczynku, ale także wiele uwagi poświęca się poprawie jakości ciągów pieszych, co ma już bezpośredni wpływ na funkcjonowanie osób z niepełnościami.

W Gdyni zauważono jednak problem, że nie wszystkie zgłaszane projekty w Budżecie Obywatelskim realizowane są zgodnie z koncepcją projektowania uniwersalnego. Dlatego kolejnym krokiem współpracy pomiędzy Centrum Projektowania Uniwersalnego a samorządem gdyńskim, było opracowanie „Systemu integracyjnych placów zabaw i placów do ćwiczeń w Gdyni”. Celem było wypracowanie modelu integracyjnych placów zabaw i placów do ćwiczeń, tak aby każdy był dostosowany do potrzeb osób z ograniczoną sprawnością. W czasie prac nad dokumentem stwierdzono jednak, że nie należy w przypadku takich miejsc mówić o pełnej zgodności z zasadami projektowania uniwersalnego. Place zabaw powinny być miejscem wyzwania aktywności i pokonywania barier przez wszystkie dzieci, również te w pełni sprawne. Stąd zrodziła się idea, aby na każdym z placów zabaw, w zależności od jego znaczenia dla lokalnej społeczności, były urządzenia zarówno dostosowane do potrzeb dzieci z niepełnościami, ale również takie, które pozwolą rozwijać się aktywnie innym dzieciom.

Ten przykład wskazuje na konieczność budowania strategii wdrażania dostępności na podstawie analizy istniejących uwarunkowań i potrzeb mieszkańców oraz identyfikacji barier w istniejącej przestrzeni. Dodatkowym elementem poprawy dostępności powinno być zaangażowanie zainteresowanych grup społecznych w tworzenie koncepcji poprawy dostępności, a także zwiększona kontrola realizowana przez ekspertów ds. dostępności. Schemat wdrażania strategii przedstawia ryc. 4.

Ryc. 4. Strategia wdrażania dostępności

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Sawyer 2015: 12].

4. Przyszłość w zmianach prawnych

Wadą obecnych zapisów prawnych jest brak skutecznych mechanizmów kontrolnych, gwarantujących realizację nowych obiektów i przestrzeni, jako w pełni dosto-

sowanych do potrzeb osób z różnymi niepełnosprawnościami. Braki w tym zakresie wykazały badania Najwyższej Izby Kontroli z 2012 r. przeprowadzone w województwie podlaskim. W ramach kontroli przebadano pod kątem dostępności (spełnienia wymagań obowiązującego prawa) 121 obiektów użyteczności publicznych oddanych do użytkowania w latach 2009-2011 i I poł. 2012 r. Wśród tych obiektów aż 110 (90,9%) nie zostało dostosowanych do korzystania przez osoby z niepełnosprawnościami, w szczególności poruszających się na wózkach inwalidzkich. W obiektach nie były w różnym stopniu spełnione warunki techniczne, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie. Podobne badania realizowane w latach 2009-2011 na Politechnice Gdańskiej wykazały, że spośród 216 przebadanych obiektów²⁶ tylko 7% spełniało warunki pełnej dostępności.

W ocenie NIK przyczyną tego stanu rzeczy było nieprawidłowe wykonywanie przez inspektorów nadzoru budowlanego, zadań określonych w przepisach *Prawa budowlanego*, dotyczących kontroli procesu budowlanego²⁷. Stwierdzone nieprawidłowości polegały głównie na nierealizowaniu zadania określonego w art. 81 ust. 1 pkt 1 lit. c *Prawa budowlanego*, dotyczącego kontroli zgodności rozwiązań architektoniczno-budowlanych zawartych w dokumentacji projektowej z art. 5 ust. 1 pkt 4 *Prawa budowlanego* i przepisami techniczno-budowlanymi oraz zasadami wiedzy technicznej w zakresie zapewnienia warunków niezbędnych do korzystania z obiektu użyteczności publicznej przez osoby niepełnosprawne, niepodejmowaniu działań celem wyeliminowania z obrotu prawnego wadliwych projektów budowlanych, zatwierdzonych w decyzjach o pozwoleniu na budowę, a także nierzetelnym przeprowadzaniu kontroli obowiązkowej po zakończeniu budowy obiektu użyteczności publicznej.

Centrum Projektowania Uniwersalnego wskazało w ramach konsultacji społecznych nowego dokumentu prawnego, jakim ma być Kodeks Urbanistyczno-Budowlany, konieczność wprowadzenia takich czynników kontrolnych i wzmacniających udział osób z niepełnosprawnościami w procesie planowania i realizacji inwestycji, aby ograniczyć bariery w dostępie do środowiska zbudowanego.

Jednym z czynników kontrolnych może być zwiększony udział osób z niepełnosprawnościami w procesie programowania i realizacji polityki przestrzennej. Aby to osiągnąć po pierwsze, dokumenty przygotowywane w ramach tych procesów powinny być odpowiednio przygotowane np. do potrzeb osób z ograniczeniami sensorycznymi. To oni są szczególnie narażeni na wykluczenie, gdyż często nie mają dostosowanej do swoich potrzeb formy podania dokumentów. Z szerokiej konsultacji dokumentów planistycznych wykluczeni są również seniorzy, gdyż nierzadko informacje o konsultacjach społecznych przekazywane są jedynie przez Internet, do którego wielu senio-

²⁶ Do badań przyjęto obiekty, które oddane zostały do użytkowania po 2004 r., kiedy to rozszerzono zapisy warunków technicznych w zakresie dostosowania do potrzeb osób z niepełnosprawnością.

²⁷ Więcej można przeczytać w raporcie NIK „Dostępność obiektów użyteczności publicznej dla osób niepełnosprawnych w województwie podlaskim” (Nr ewid. 171/2012/P12127/LBI) [www.nik.gov.pl/plik/id,4642,vp,6180.pdf, dostęp. 2017.03.15].

rów ma utrudniony dostęp. Aby zapewnić większą partycypację społeczną w procesie planowania zagospodarowania przestrzennego należy zapewnić możliwość udziału w konsultacjach osobom z ograniczoną mobilnością i percepcją. Na każdym z etapów procesu planowania należy uwzględnić udział osób zagrożonych wykluczeniem, czyli spotkania powinny być organizowane tylko w miejscach dostępnych, z wykorzystaniem materiałów dostosowanych dla użytkowników z ograniczoną percepcją sensoryczną, a także z udziałem tłumacza języka migowego w przypadku uczestnictwa w spotkaniu osób Głuchych.²⁸

Centrum Projektowania Uniwersalnego wskazuje ustawodawcy, że projekty lokalnego aktu planowania przestrzennego powinny być opiniowane przez społeczną radę ds. osób z niepełnosprawnościami oraz lokalną Radę Seniorów działających w gminie. Doświadczenia Centrum we wdrażaniu idei projektowania uniwersalnego wskazują również na konieczność powołania funkcji Access Oficera (w tłumaczeniu autora: Inspektora ds. Dostępności), o czym już autor wspomina wcześniej, i jego umocowania prawnego w procesie inwestycyjnym. Do zadań Access Oficera powinno należeć inicjowanie i nadzorowanie na poziomie gminy procesów poprawy dostępności przestrzeni i obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami i ich realizacji zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego. Access Officer powinien przyczyniać się do tworzenia gminnych, powiatowych lub regionalnych planów poprawy dostępności.

Na poziomie krajowym należałoby powołać instytucję, której zadaniem byłoby tworzenie polityki państwa w zakresie poprawy dostępności. Wzorem może być The United States Access Board. Jest to niezależna agencja rządowa, która powstała w 1973 r., aby zapewnić osobom z niepełnosprawnościami dostęp do budynków federalnych. Do jej głównych obowiązków należy tworzenie zapisów prawnych na rzecz równouprawnienia osób z niepełnosprawnościami przez wyznaczanie standardów i wytycznych dotyczących dostępności. Jest głównym źródłem informacji na temat planowania dostępności i projektowania uniwersalnego. Access Board tworzy kryteria dla projektów budynków i przestrzeni publicznych, środków i systemów transportu, sprzętu telekomunikacyjnego, medycznego sprzętu diagnostycznego i technologii informatycznych. Oferuje wsparcie techniczne i szkolenia w zakresie planowania dostępności i projektowania uniwersalnego oraz dba o wdrażanie standardów dostępności w budynkach rządowych. Access Board funkcjonuje jako ciało koordynujące dla innych agencji rządowych i bezpośredni przedstawiciel obywateli, szczególnie osób z niepełnosprawnościami.

²⁸ Autor celowo pisze osoby Głuche z dużej litery, czego domagają się organizacje osób z niepełnosprawnościami działające w tym obszarze (PZG, FADO, TPG i in.), dla podkreślenia odrębności i tożsamości tej grupy osób z niepełnosprawnościami.

Podsumowanie

Realizacja idei miasta przyjaznego wszystkim, to proces długotrwały i wymagający działań na wielu płaszczyznach, począwszy od edukacji po stanowanie odpowiednich zapisów prawnych, umożliwiających wdrażanie Standardów Dostępności. Rozwiązania oparte na zasadach projektowania uniwersalnego stają się koniecznością w wypełnieniu zapisów ratyfikowanej przez Polskę Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych i niezbędną odpowiedzią na zmieniającą się sytuację demograficzną. Jednocześnie projektowanie uniwersalne może być narzędziem do tworzenia innowacyjnych rozwiązań sprzyjających wzrostowi gospodarczemu oraz w poprawie ładu przestrzennego i przede wszystkim podnoszeniu jakości życia mieszkańców. Zastosowanie rozwiązań opartych na koncepcji projektowania uniwersalnego ma istotny wpływ na uczestnictwo wszystkich mieszkańców w życiu lokalnych wspólnot, co niewątpliwie ogranicza obszar wykluczenia społecznego ze względu na potrzeby funkcjonalne.

Priorytetem koncepcji miasta przyjaznego wszystkim, która jest obecnie wdrażana w samorządzie gdyńskim, jest realne wdrażanie zasad projektowania uniwersalnego w polityce przestrzennej miasta, tzn., że realizowane ze środków publicznych inwestycje mają z założenia tworzyć przestrzeń dostępną wszystkim jego mieszkańcom wliczając do tego osoby z niepełnosprawnościami, seniorów i dzieci. Dostosowana przestrzeń stwarza tym osobom warunki do samostanowienia, indywidualnego rozwoju i realizacji własnych celów. Osoby niepełnosprawne dzięki rozwiązaniom uwzględniającym ich potrzeby czują się dowartościowane, dostrzegają że mogą istnieć w społeczeństwie i pracować na rzecz tego społeczeństwa. Dzięki temu można efektywnie wykorzystać ich potencjał do wzbogacenia lokalnych społeczności w obszarach ekonomicznych, społecznych i psychologicznych. Wartość, jaką jest nieskrępowany dostęp do przestrzeni publicznej jest nieocenionym wsparciem rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, opartego na równości praw i obowiązków. Uczestnictwo osób z niepełnosprawnościami i seniorów w życiu lokalnych społeczności wzbogaca również pozostałych użytkowników przestrzeni, którzy poszerzają swoje horyzonty i empatię na potrzeby innych. Zastosowanie rozwiązań przyjaznych osobom z niepełnosprawnościami sprawia, że ułatwia się także poruszanie i życie również osobom, które określają się jako pełnosprawne.

Literatura

Agenda 22, Władze Lokalne. Instruktaż w zakresie planowania polityki na rzecz osób niepełnosprawnych w społecznościach lokalnych. Wyd. 2., tłum. A. Firkowska-Mankiewicz (za: Local Authorities. The Swedish co-operative Body of Organisations of Disabled People, Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, 2001, Warszawa.

- Annan K., 2006, *Wystąpienie podczas posiedzenia inauguracyjnego uchwalenie Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*, [<http://www.un.org/News/Press/docs//2006/sgsm10797.doc.htm>, dostęp online: 17.07.2009].
- Byrnes *et al.*, 2014, *Niepełnosprawność. Od wykluczenia do równości. Poradnik dla parlamentarzystów*. MPiPS, Warszawa.
- Declaration of Barcelona. European Congress The City and the Disabled*. Barcelona 23–24 marca 1995 r. [<http://bcn.cat/ciutat-disminucio/en/#declaracio>, dostęp online: 12.01.2010 r.].
- Dostępność obiektów użyteczności publicznej dla osób niepełnosprawnych w województwie podlaskim*, Raport NIK nr ewid. 171/2012/P12127/LBI, [www.nik.gov.pl/plik/id,4642,vp,6180.pdf, dostęp online: 15.03.2017 r.].
- Grabowska-Pałecka H., 2004, *Niepełnosprawni w obszarach i obiektach zabytkowych. Problemy dostępności*. Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Kaletsch K., 2009, *The Eight Principle of Universal Design. Design for All* [online]. Newsletter Design For All, Vol-4 march 2009. New Delhi: Institute of India, s. 67–72, [http://www.designforall.in/newsletter_March2009.pdf, dostęp online: 25.06.2009 r.].
- Międzynarodowy Plan Działania w Kwestii Starzenia się Społeczeństw*, 2002.
- Sawyer A., 2015, *Easy Access to Historic Buildings, English Heritage*, [<https://www.historicengland.org.uk/images-books/publications/easy-access-to-historic-buildings/>, dostęp online: 15.03.2017 r.].
- The Principles of Universal Design*, NC State University, 1997, [http://www.design.ncsu.edu/cud/pubs_p/docs/poster.pdf, dostęp online: 30.05.2009 r.].
- Wołkowiński P., 2008, *Koncepcja terytorium społecznie odpowiedzialnego i metodologia jego twórczej diagnozy na przykładzie gminy Byczyna i dzielnicy Warszawa-Białoleka*, [w:] *Gospodarka społeczna przedsiębiorstwo społeczne. Wprowadzenie do problematyki*, E. Leś (red.). Wyd. UW: 117-149.
- Wysocki M., 2010, *Projektowanie otoczenia dla osób niewidomych. Pozawzrokowa percepcja przestrzeni*. Wyd. Politechniki Gdańskiej.
- Wysocki M., 2015, *Przestrzeń przyjazna seniorom*. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich. Warszawa.

Akty prawne i normy:

- Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier*, [<http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:PL:PDF>, dostęp 13.11.2015].
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483).
- Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych* (Dz. U. 2012 r., poz. 1169).
- Krajowa Polityka Miejska 2023 z 20 października 2015 r.*, [https://www.mir.gov.pl/media/10252/Krajowa_Polityka_Miejska_20-10-2015.pdf (dostęp online: 27.10.2015)].

Our Common Future, [w:] *Report from the UN World Commission on Environment and Development* (WCED), 1987, s. 8).

Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie w latach 2006-2015, [[www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec\(2006\)5%20Poland.doc](http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec(2006)5%20Poland.doc)., dostęp online: 13.11.2015].

Rezolucja ResAP, (2001)1, dotycząca wprowadzania zasad uniwersalnego projektowania do programów w nauczania wszystkich zawodów związanych z tworzeniem środowiska budowlanego, przyjęta przez Komitet Ministrów 15 lutego 2001 r. podczas 742 spotkania Zastępców Ministrów. [<http://niepełnosprawni.gov.pl/art,54,projektowanie-uniwersalne>, dostęp online: 15.05.2017].

Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, (Dz. U. 2002, nr 75 poz. 690 z późn. zm.).

Standardy Dostępności dla Miasta Gdyni, Zarządzenie Prezydenta Miasta Gdyni nr 10740/13/VI/U z 17 maja 2013 r.

Uchwała Rady Miasta Gdyni nr XLII/935/10 z 28 kwietnia 2010 r. w sprawie przyjęcia „Deklaracji Barcelońskiej”, Monitor RMG, Nr 10/10, poz. 93.

Ustawa prawo budowlane z 1994 r. (Dz. U. 1994 nr 89 poz. 414 z póź. zm.).

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 nr 80 poz. 717 z póź. zm., tekst jednolity: Dz. U. z 10.02.2015 r. , poz. 199).

Ustawa o rewitalizacji z 9 października 2015 r. (Dz. U. 2016 poz. 1777).

Wytyczne w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz zasady równości szans kobiet i mężczyzn w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020, [<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/wytyczne-w-zakresie-realizacji-zasady-rownosci-szans-i-niedyskryminacji-oraz-zasady-rownosci-szans/>], dostęp online: 06.11.2015].

Zarządzenie Prezydenta Miasta Gdyni Nr 10740/13/VI/U z 17 maja 2013 r. w sprawie wdrażania Standardów Dostępności Miasta Gdyni, [<http://www.zdiz.gdynia.pl/dokumenty/ud/standardy.pdf>], dostęp online: 30.08.2015].